

Doromb

Közköltészeti tanulmányok 8.

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 8.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

reciti
Budapest • 2020

A kötet megjelenését a Lendület Irodalmi nyilvánosság a polgárosuló Nyugat-Magyarországon 1770–1820 Kutatócsoport, valamint a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézete támogatta

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
**Irodalomtudományi
Intézet**

A borítón:

Mitológiai jelenet

Festett, aranyozott fa, XVIII. század, m: 34 cm

Eger, Dobó István Vármúzeum, Képzőművészeti Gyűjtemény, ltsz. 55.686.

Fotó: Szinok Gábor

Könyvünk a Creative Commons

Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc

(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)

feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, a BTK Irodalomtudományi Intézetének

tartalomszolgáltató portálja és hálózati kiadója • www.reciti.hu

Felelős kiadó: Kecskeméti Gábor, az Irodalomtudományi Intézet igazgatója

Borítóterv: Szilágyi N. Zsuzsa

Tördelés, korrektúra: Csörsz Rumen István

Nyomda és kötészet: Kódex Könyvgyártó Kft.

Tartalom

Lelkek a ponyván. Előhang a <i>Doromb</i> nyolcadik kötetéhez (Csörsz Rumen István)	9
<i>Nemzetközi populáris kultúra</i>	15
BILL ELLIS De Legendis Urbis Modern mondák az ókori Rómában (<i>Mikos Éva fordítása</i>)	17
VIRÁG CSILLA Helyi közösség és performativitás A Tutbury énekmondó udvar	29
PIKLI NATÁLIA Folklorizáció, közköltészet, könyvpiac A kora újkori angol morristánc az olcsó nyomtatványok tükrében.....	53
MATUS-KASSAI GYÖNGYI A „simple sort” és az értelmezés útvesztői Arthur Golding <i>Metamorphoses</i> -fordításának Előszava (1567)	77
SUDÁR BALÁZS A klasszikus költészet és az énekmondás között XVII. századi oszmán dervisversek az Országos Széchényi Könyvtár egyik kéziratában	101
DAVID HOPKIN Balladák és egylapos ponyvák Franciaországban Számvetés egy hiányról (<i>Vaderna Gábor fordítása</i>)	119

KALAVSZKY ZSÓFIA

„És nyugaton felragyogott a természet vörös cárja”

Megjegyzések az 1920-as években gyűjtött, moszkvai Puskin-legendákhoz 147

Magyarországi populáris kultúra 165

MÁTÉ ÁGNES

Az európai tizenkét legnépszerűbb szórakoztató olvasmány sorsa

Magyarországon a XIX. század végéig 167

KÜLLŐS IMOLA

Az *árva gerlice* szókép jelentésváltozatai a régi magyar költészetben

és a népköltészetben 193

BALÁZS-HAJDU PÉTER

Balassi Bálint 28. éneke (*Minap mulatni mentemben*)

a *Balassa-kódexben* és a *Vásárhelyi-daloskönyvben* 223

GÖMÖRI GYÖRGY

Miért olvasták félre az *Origines Hungaricae* teljes címét? 241

KNAPP ÉVA

Kiadástörténet, módszertan, új kiadások: *Lelki fegyverház* 245

NAGY JÁNOS

Az 1751. évi országgyűlés egyik kollektív pasquillusa,

az *In Episcopum Agriensem* 255

MÉSZÁROS GÁBOR

Dayka Gábor vagy Horváth Ádám divatcsúfolója? 271

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Jaj és Haj

A *Rákóczi-nóta* titkos és nyilvános története 291

HOVÁNSZKI MÁRIA

A *Marsziliai ének* szöveghagyománya a másolatoktól

Verseghy Ferenc lejegyzéséig

Egy forradalmi ének élete a szerzőn innen és túl 335

DONCSE CZ ETELKA	
„Rákó tzi keservekbe merül v n könyveket tsavart szemeinkb l”.	
Verseghy Ferenc a nádor környezetében	351
KNAPP ÉVA	
Fábchich József nyomtatásban megjelent képversei	365
VILLÁNYI PÉTER	
Egy ritka paraszti búcsúsének-paródia az úri érdeklődés kereszttüzében	379
PERGER GYULA	
A „törvény-tanuló” lefejezése, avagy verselő gy őri jurátusok	385
VILLÁNYI PÉTER	
A f ősvény és a majom	
Egy hosszú évszázadokat megé lt példáz at az irodalomban és a szóbeliségben	411
DOMOKOS MARIANN	
<i>De mit mond Dávid?</i>	
Gaal György egy kézirat os anekdotája és lehetsé ges forrása	417
SZILÁGYI MÁRTON	
Arany János <i>Nemzet ő r-dalának</i> kontextusai	425
TARI L UJZA	
Brahms op. 21. Nr. 2. zongoravariációjának forrása és magyar zenei háttere ...	437
SZÉNÁSI ZOLTÁN	
Tannhäuserék a Veneziában	
Egy frivol költ ői játék dokumentumai Szabó L ő rinc hagyatékából	453
<i>Szemle</i>	
Brázovai feljegyzések (<i>Nagy Levente</i>)	467
Knapp Éva: <i>Andocs</i> (<i>Medgyesy S. Norbert</i>)	473
Ethno-Lore XXXV. (<i>Szemerkenyi Ágnes</i>)	477
<i>Summaries</i>	489

Helyi közösség és performativitás

A Tutbury énekmondó udvar

A helyi céhek, konfraternitások felvonulásai és ünnepei elengedhetetlen elemei voltak a kora újkori városképnek. A városi vagy a szűkebb szakmai közösségi identitás szervezőpontjaiként a korszak kutatói számára fontos kiindulópontul szolgálhatnak a különböző csoportok interakcióinak, hatalmi egyezkedéseinek vizsgálatához. Az ünnepeken szinte mindig felbukkantak városi vagy egyéni énekmondók, zenészek, már-már magától értetődő módon, hiszen az egyébként igen eltérő ünnepek közös jellemzője, hogy zene kísérte a felvonulókat. Így a rendezvények vizsgálatakor a zenészek és énekmondók leginkább dekorációs eszközként tűnnek a kutató szemébe, de nem az adott esemény aktív ágenseiként, hiszen nem az ő tevékenységükhöz kapcsolódott maga az ünnepség. A szakirodalomban még nem merült fel, hogy akár ahhoz is kapcsolódhatna, azaz hogy az énekmondók is rendelkeztek olyan szerveződéssel, amely évente ünnepélyes keretek közt vonultatta fel a szakma képviselőit, zenés kísérettel – még ha ezen kíséretet maguknak is szolgáltatták. A Tutbury énekmondó udvar pontosan ezt tette, bevonva a terület vezetőségét ceremóniájába, ünnepélyes keretek között legitimálva és szabályozva a tagok munkavégzését.

A minden év augusztus 16-án tartott ünnepség során a Tutbury birtok¹ területéről érkező énekmondók keresztülvonultak Tutbury városán, ünnepélyes misén (később istentiszteleten) vettek részt, udvari ülésükön vezetőket választottak maguk közül, akik ellenőrizték működésüket, végül egy lakoma után bikafuttatással szórakoztatták magukat és a várost. Az ünnepségen a birtokigazgatás kulcsfigurái vagy helyetteseik is részt vettek, a leköszönő és a frissen választott énekmondó király köztük vonult fel és foglalta el szimbolikus jelentőségű helyét az udvar élén. Az énekmondáshoz bizonyára keveset értő személyek végighallgatták az énekmondóknak szegezett kérdéseket helyes munkavégzésükről, me-

1 Angolul *Honor* vagy *Honour of Tutbury* a Lancasteri hercegség része, azon belül egy több hűbértartokból, uradalomból álló jelentősebb méretű (több megyében, Staffordshire-ben, Derbyshire-ben, Warwickshire-ben, Nottinghamshire-ben és Leicestershire-ben elszórtan kiterjedő) birtokegység volt. A főként középkori *honour* vagy *honor* birtoktestekről részletesebben lásd pl. Christopher CORÈDON and Ann WILLIAMS, *A Dictionary of Medieval Terms & Phrases* (Cambridge: D. S. Brewer, 2004), 157.

lyek akár arra is kitérhettek, hogy utazásaik során milyen kényes információkat, dalokat hallottak, esetleg terjesztettek az énekmondók. Így a helyi tisztviselők számára ez egy igazán értékes információgyűjtési lehetőséget jelenthetett, sőt akár információterjesztési potenciált is tulajdoníthatunk az eseménynek, hiszen ezután az énekmondók a jövő évi gyűlésig ismét szétszéledtek a birtok területén, munkájukat végezni. A terület információáramlása, hatalmi egyezkedései szempontjából így szinte vitathatatlan, mennyire fontos lenne az udvar működését alaposabban megvizsgálni.² Tanulmányomban az énekmondó udvar működéséről szóló (a szakirodalomban eddig részben nem tárgyalt) forrásokat használva bemutatom, hogyan zajlott az éves ünnepség. Fontossága megértéséhez összehasonlítom a korszak hasonló eseményeivel, céhek és konfraternitások ünnepségeivel, így vizsgálva azokat a fő kérdéseket, hogy az ünnepség milyen szolgálatot tett az énekmondók közösségének, Tutbury városának, valamint a másik fontos résztvevő félnek: a birtokigazgatás tisztviselőinek.

Először tekintsük át a késő középkori és kora újkori énekmondó szerveződések, céhek, iskolák és társaságok működését, hogy lássuk, mennyiben hasonlítanak kereskedő- és iparoscéh társaikhoz, s mennyiben alapozzák meg az összehasonlítást. A továbbiakban röviden összevetem az énekmondó udvarok és társaságok működését a céhekkal, részletesebben bemutatva a Tutbury udvar működését. Ezután kitérek a tutbury-i ünnepségen résztvevő, nem szakmabeli személyek feladatköreire mind az ünnepségen, mind a birtokigazgatásban. Végül a ceremónia egyes pontjait megvizsgálva bemutatom, milyen jelentősége lehetett annak az énekmondók, és milyen a tisztviselők számára.

Énekmondó udvarok és társaságok

Más mesterekhez hasonlóan az énekmondók számára is fontos volt a szakmai tömörülés, melynek elsődleges célja a szakmai színvonal biztosítása, a tagok segítése és a mesterség legitimitásának biztosítása volt. Ezen kommunikált értékek alapján szervezeteik leginkább a középkori céhekhez hasonlíthatók – s mint a céhek esetében, az énekmondók szervezeteinél sem lehetünk biztosak abban, hogy a felsoroltak voltak-e a tényleges funkciói a szervezeteknek. Könnyű példákat találni arra, hogy egy mesterség vezető, jobb módú üzöi hogyan próbálták a céhes közeget a maguk gazdasági és politikai előremenetelére használni, vagy hogyan szolgált a céh a szakmához csak lazábban kötődő polgárok hatalmi játszmáinak színtereként.³ Mindenesetre a céhek külvilág irányába

2 Ezt meg is teszem készülő disszertációmban. Terjedelmi korlátok miatt jelen tanulmányban csak a vizsgálat egy részére térek ki.

3 A kora újkori céhek gazdasági-hatalmi szerepéről, sokszínűségéről lásd Christopher R.

mutató kommunikációjának fontos eleme volt a szakmai színvonal és közösség biztosítása, s ebben hasonlóságot mutatnak az énekmondó szervezetekkel. Ezek szintén területileg eltérőek és sokszínűek voltak, s minden bizonnyal a helyi aktuális politikai, gazdasági viszonyokhoz igazodva jöttek létre és működtek Európa-szerte a középkor folyamán.

Sokféle ilyen énekmondó szerveződéssel számolhatunk, az időszakos, ciklikusan megrendezett eseményektől kezdve a szilárd intézményi keretekkel rendelkező, városokhoz kötött csoportosulásokig. Az előbbi típusba sorolt, énekmondó személyeket tömörítő események voltak a késő középkor nemzetközi énekmondó iskolái Franciaország és Németalföld területén. Ezekbe főként francia, flamand, német és angol énekmondók és zenészek áramlottak. Az eseményt leggyakrabban a Nagyböjt alatt tartották, hiszen az énekmondók szolgálatát ilyenkor tudták pártfogóik nélkülözni. A leginkább szakmai továbbképzésnek nevezhető találkozón a különböző területekről összegyűlt előadók felfrissítették és kibővítették repertoárjaikat, megismerve egymás dalait. Szakértő zenetanároknál fejleszthették készségeiket, kiváló hangszereket vásárolhattak, és természetesen kapcsolatokat építhettek. Az énekmondó iskolák fontos tevékenysége volt, hogy összekötötték az alkalmazást kereső zenészeket a zenészeket kereső munkaadókkal. Mindezek alapján az énekmondó iskolák igen színvonalasan működő intézményeknek tűnnek. Ez egyben azt is jelenti, hogy az énekmondóknak csupán kis része fordulhatott meg élete során ilyen éves gyűlésen: azok, akiknek anyagi lehetőségeik megengedték, hogy lovat bérelve nagy távolságokat utazzanak, s maguk és repertoárjuk fejlesztésére, új hangszerek vásárlására jelentősebb összegeket költsenek. Ők leginkább a különböző nagyobb nemesek pártfogásában álló vagy uralkodói udvarokban játszó zenészek lehettek.⁴ Az énekmondó iskolák tehát, bár sokat elárulnak a társadalom felső rétegeinek zenefogyasztási kultúrájáról, épp olyan kevésbé visznek közelebb az egyszerűbb, városi szórakoztatók munkavégzésének megismeréséhez.

Az alkalmi iskoláknál minden bizonnyal szilárdabb, konfraternitási intézményi keretekkel rendelkeztek a szintén középkori gyökerű francia *puy*-k. Ezek jellemzően Szűz Mária tiszteletére alakultak, de a zene és a költészet művelése is fontos sarokkövük volt. Ünnepségeik lényegében költőversenyek voltak,

FRIEDRICHS, *The Early Modern City 1450–1750* (New York–London: Routledge, 1995), 95–100; FRANCO FRANCESCHI, „The Rituals of Guilds: Examples from Tuscan Cities (Thirteenth to Sixteenth Centuries)”, in *Late Medieval and Early Modern Ritual: Studies in Italian Urban Culture*, eds. Samuel COHN JR., Marcello FANTONI, Franco FRANCESCHI and Fabrizio RICCIARDELLI, *Europa sacra* 7, 65–92 (Turnhout: Brepols, 2013), 65–66.

4 Az énekmondó iskolák működéséről lásd Maricarmen GÓMEZ és Barbara HAGGH, „Minstrel Schools in the Late Middle Ages”, *Early Music* 18, 2 (1990): 212–216, 212–214; Rob C. WEGMAN, „The Minstrel School in the Late Middle Ages”, *Historic Brass Journal* 14 (2002): 11–30.

gyakran zenés formában. Ezek az események azonban, akárcsak az énekmondó iskolák, az előkelőbb köröket célozhatták meg: a nagyvonalú ünnepségeken előadott hosszú, kimunkált versek nem lehettek jellemzők az énekmondók nagy tömegeire.⁵ Bár Londonban is alakult francia mintára a XIII. század végén egy *puy*, csupán rövid életű volt, s működése nem biztos, hogy általános gyakorlatnak tekinthető a szakmában. Bizonyos fontos tulajdonságai persze összekötik a későbbi angol énekmondó céhekkel és társaságokkal. A londoni *puy* működésére két fennmaradt szabályzatából következtethetünk, melyek lefektetik a befizetendő tagsági díjat, a dalversenyeken bemutatandó új dal kötelezettségét, a különböző ünnepségek rendjét. A szabályzatok alapján a tagok évente egy herceget választottak a *puy* vezetésére, valamint mellé 12 asszisztenst.⁶

A *puy*-khez hasonlóan a céhes vagy konfraternitás jelleggel szerveződő énekmondó csoportosulások is gyakran kötődtek Szűz Máriához: számos alapítótörténet szól Szűzanya egy-egy csodatételéről.⁷ A Mária-tisztelet mellett a két létrehívó cél jellemzően a szakmai érdekvédelem és a legitimitás elnyerése volt.

- 5 A *puy*-kről átfogóan lásd Elizabeth C. TEVIOTDALE, „Puy”, *Grove Music Online*, 2001, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.22580>, hozzáférés: 2020.09.14.
- 6 A londoni *puy*-ről lásd Anne F. SUTTON, „Merchants, Music and Social Harmony: The London Puy and its French and London Contexts, circa 1300”, *The London Journal* 17, 1. sz. (1992): 1–17. Sutton a francia mintákkal, főként az arras-i *puy*-val összehasonlítva vizsgálja a londonit, mely erősen kötődött a kontinensre utazó kereskedőkhöz. Források hiányában nehezen állapítható meg, hogy költők, zenészek, szórakoztatók a tényleges tagság mekkora részét tették ki Londonban – vagyis valóban egy szakmai szerveződésről van-e szó, vagy pedig kereskedők kulturális alapú csoportosulásáról, mely a frakcióik hatalmi egyezkedésében jelentett egy eszközt. Az azonban bizonyos, hogy míg a francia *puy*-k a városi, polgári identitás fontos sarokkövei voltak, melyekhez a városigazgatás tagjai is igyekeztek kötődni, addig a londoni *puy* nemcsak ilyen presztízstre, de hosszú életre sem tett szert. Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, a Tutbury énekmondó udvarban királyt választottak, mely a londoni herceghez hasonlít, s a londoni 12 asszisztensthez hasonlóan 24 esküdtet, 12–12-es területi alapú felosztásban.
- 7 Lásd pl. az állítólagos shrewsbury-i énekmondó udvar alapítótörténetét, mely az udvar alapítását Hódító Vilmos idejére teszi, amikor Roger Bedeleme, Shrewsbury grófja (*earl*) „Araske”-ba utazott, hogy leprájára gyógymódot találjon. Kíséretéből egyedül énekmondója bizonyult lelkében olyan tisztának, hogy Szűz Mária egy gyertyával ajándékozza meg, melynek viasza gyógyító hatással bírt. Erre a csodára megemlékezve gyűlte össze évente a környék énekmondói. „Araske” minden bizonnyal Arras, főként, ha figyelembe vesszük, hogy a betegség gyógyítására az énekmondónak Szűz Máriától leszálló gyertya mennyi hasonlóságot mutat az arras-i Szent Gyertya XII. századi legendájával, és a hozzá kapcsolódó (zenész)testvérület alapításával. Mindezek tárgyalása jelen dolgozat fókuszától távol esik, érdemes azonban fenntartani a lehetőségét annak, hogy a shrewsbury-i (igen kevés forrással dokumentált) énekmondó udvar esetleg csak egy kései koholmány lett volna, más, híres udvarok, céhek, társulások történeteiből táplálkozva, ahogy ezt Alan B. Somersét is kilátásba helyezi. Alan B. SOMERSET, ed., *Shropshire, Records of Early English Drama* (Toronto: University of Toronto Press, 1994), 507–512. Az arras-i gyertya és énekmondók legendájáról lásd Jan M. ZIOLKOWSKI, *The Juggler of Notre Dame and the Medievalizing of Modernity: Volume 1: Middle Ages* (Cambridge: Open Book Publishers, 2018), 225–229.

A nagyobb városokban lakó énekmondók számára fontos volt, hogy egyrészt a városi közösség szemében elfogadott legyen tevékenységük, másrészt pedig az átutazóban lévő (vagy más okokból szakmai közösségükbe nem tartozó) énekmondóknak kevesebb lehetőségük legyen megélhetésük rontására. A szakmai szabályozáson és városi elismertségre törekvésen túl a középkor során alapuló énekmondó szervezetek más mesterségek céheihez hasonlóan tagdíjat szedtek, melyet a beteg vagy elszegényedett tagok megsegítésére fordítottak, gondoskodtak az elhunyt tagok temetéséről, lelkükért mondott misékről és imákról, szabályozták, hogy hány éven át kell kitanulni a mesterséget, és milyen feltételekkel lehet azt tanítani (egy tag egyszerre hány tanoncot tarthat, mekkora díjért cserébe stb.). Igyekeztek a fennhatóságuk alá eső területről (mely általában egy adott város volt) kitiltani a körükbe nem tartozó zenészeket. Komolyabb szervezettség esetében, mint például több Hanza-város énekmondó céhénél, szigorú rendszer alapján osztották ki a beérkező megbízásokat, és szabályozták, hogy melyik tag hány előadást vállalhat el. Hogy a város megbecsülését kívívják, igyekeztek szabályozni tagjaik szakmai és szakmán kívüli viselkedését is. Ehhez belső hierarchiát alakítottak ki, rövidebb-hosszabb időre megbízott előjárókkal, akik felügyelték a tagok működését.⁸

Az énekmondó céheket és az énekmondó udvarokat leginkább szerveződésük milyensége alapján szokta szembe állítani a szakirodalom. Míg a céhek főbb jellemzőinek tekintik, hogy városban, alulról szerveződtek, belülről választott vezetőkkel, addig az énekmondó udvarok feudális mintára, felülről szervezett intézmények voltak. Meg kell itt említeni azonban, hogy alighanem az énekmondók céhei sem különbözhettek abban más céhektől, hogy formálódásuk és működésük számos, alulról és felülről egyaránt érkező nyomás és befolyás eredménye, így túlzottan demokratikus vonásokat ne tulajdonítsunk ezeknek. Érdemesebb inkább arra helyezni a hangsúlyt, hogy a zenészek céhei (valamilyen módon) választott testülettel rendelkeztek, míg az udvarok jellemzően (noha, mint Tutbury esetében látni fogjuk, nem kizárólag) egy, a szakmában nem jártos nemes fennhatósága alá tartoztak. Ez az általában nemesi személy szedte be

8 Az énekmondó céhek és társaságok működéséről lásd Heinrich W. SCHWAB, „Guilds”, *Grove Music Online*, 2001, hozzáférés: 2020.01.20., doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.11976 és Kay Brainers SLOCUM, „Confrérie, Bruderschaft and guild: the formation of musicians’ fraternal organisations in thirteenth- and fourteenth-century Europe”, *Early Music History* 14, October (1995): 257–274, 257–261. Magyar vonatkozásban a toronyzenészeket érdemes kiemelni, akik céhszerű csoportokba szerveződtek, és városi alkalmazásban álltak, hasonlóan az angol *waitbandek*hez. A toronyzenészekről lásd ZOLNAY László, *A magyar muzsika régi századaiból* (Budapest: Magvető, 1977), 309–325. Az angol *waitbandek*ről, akiknek szintén városi őrző szerepük volt kezdetben, lásd Christopher MARSH, *Music and Society in Early Modern England* (Cambridge University Press, 2010), 116–130.

az éves díjat az udvarhoz tartozó énekmondóktól, cserébe a céhekéhez hasonló érdekvédelmi intézkedésekért.⁹

A fenti csoporttípusokat jelen vizsgálatomhoz talán nem érdemes ennél alaposabban szétszálazni. Minden bizonnyal voltak átfedések és átjárhatóságok a kategóriák között, s minden céh nem felelt meg tökéletesen a követelményeknek, ahogy egyes udvarok valószínűleg inkább hasonlítottak céhekre. Fontosabb talán, hogy felfigyeljünk bizonyos közös tulajdonságokra. Külsőségek tekintetében ilyenek az évente tartott ünnepek, ceremóniák, körmenetek. Szakmai szempontból ilyen a munkavégzés szabályozása minőségi, területi szempontok alapján, a verseny kontroll alatt tartása, valamint a tagoknak nyújtott szociális háló is. Belső szerveződésüket tekintve pedig ilyen közös pont a hierarchia felállítása, gyakran valamiféle uralkodói cím (herceg, király, fejedelem) használatával. Ha egy ilyen szervezet komoly gyökereket tudott eresztetni egy városban, akkor gyakran lett aztán fontos eleme egyrészt a városi identitásnak, másrészt pedig a helyi hatalmi egyezkedésnek, hasonlóan más mesterségek céheihez és konfraternitásokhoz.

Angliában a késő középkor és a kora újkor során több helyen is felbukkanak elszórt forrásai énekmondó udvaroknak vagy társaságoknak. Az 1300 körüli alapítású londoni *puy*-t leszámítva (melyről, mint láthattuk, nem dönthető el teljes biztossággal, hogy milyen mértékben volt jelentős és szakmai jellegű szerveződés) az egyik első ilyen szerveződés a londoni Cripplegate céh volt.¹⁰ Ennek célja az énekmondói tevékenység szabályozása, a biztonságos és megbízható társadalmi státusz kivívása és a szakmai versengés megelőzése volt. Működését gondnokok (*warden*) felügyelték.¹¹ Énekmondó udvarok közül talán a Tutbury udvar alakult elsőként, a XIV. század végén, noha a chesteri Dutton udvarról azt állítják források, hogy korábbi alapítású.¹² Mellettük még számos

9 A késő középkori angol énekmondó udvarok és céhek különbségeivel, létrejöttük okaival, működésükkel Richard Rastall foglalkozott behatóbban. Lásd doktori disszertációja vonatkozó fejezetét: George Richard RASTALL, *Secular Musicians in Late Medieval England* (Manchester: Victoria University of Manchester, 1968), <http://www.townwaits.org.uk/richardrastall.shtml> hozzáférés: 2020.07.29; Chapter 1; The Administration Of Minstrelsy; George Richard RASTALL, „The minstrel court in medieval England”, *Proceedings of the Leeds Philosophical and Literary Society: Literary and Historical Section* 18 (1982): 96–105; legújabban pedig a Boydell & Brewernél megjelenés alatt álló monográfiájának 10. fejezetében (a fejezet munkacíme: „The regulation and protection of minstrels”). Richard Rastallnak ezúton is köszönöm a fejezet és ezen tanulmányhoz kapcsolódó gondolatai megosztását.

10 RASTALL, „The regulation...”, *passim*.

11 Uo.

12 A chesteri Dutton udvar alapítását a XVI–XVII. században egészen a XII. századig vezették vissza. A Dutton család erre vonatkozó kiváltságát említő legkorábbi forrás azonban 1433-ból származik. Az udvar alapításáról, az azt övező történetekről lásd Elizabeth BALDWIN, *Paying the Piper: Music in Pre-1642 Cheshire*, Early Drama, Art, and Music Monograph Series 29 (Kalamazoo: Medieval Institute Publications, Western Michigan University, 2002), 18, 71–72.

helyi szerveződés létezett, melyekről források hiányában nehéz megállapítani, hogy működésük (és nem ön-megnevezésük) alapján udvarnak vagy céhnek minősülnek-e inkább – ahogy egyáltalán azt is, hogy valóban huzamosabb ideig léteztek-e.¹³ Ha csak próbálkozások voltak is, az vitathatatlan, hogy a XVI. század során, különösképpen a második felében megsűrűsödnek a beszámolókként vált vagy valós énekmondó udvarokról és céhekről, illetve a tényleges vagy kótholt szabályzatok Angliában és a kontinens más országaiban is.¹⁴ Ennek számos oka lehet: a növekedő népességben több az énekmondó, így több intézménybe szerveződhettek, a reneszánszsal összekapcsolódóan a zenei kultúra fejlődése nagyobb mértékű szakmai szervezettséget igényelt, vagy akár a kora újkori államok ellenőrzőbb hatalomgyakorlása teremthette meg a szükségét a minél szorosabb intézményesült rendszerek kialakításának. Lehetséges az is, hogy a XVI–XVII. század során feltűnő udvarok és céhek közül több is működött már korábban („időtlen időktől fogva”, ahogy irataikban állítják), a korábbi források azonban elpusztultak.

Mindenesetre a XVI–XVII. században egyre több nyomot hagytak maguk után, s ez Angliában más fontos változásokkal esett egybe. A XVI. század második felétől a csavargás elleni intézkedések, valamint a hétköznapi erkölcsöket megreformálni igyekvő mozgalmak hatására az énekmondás presztízse erős hanyatlásnak indult.¹⁵ A XVII. századra a *minstrel* kifejezéshez gyakran társult

- 13 Ilyen udvarok pl. a Beverley-ben, Canterbury-ben, Yorkban stb. alapított szerveződések, melyek mindegyike esetében jellemzően egy-két forrással rendelkezünk. Részletesebben róluk lásd a kora újkorra vonatkozóan MARSH, *Music and Society*, 92, a középkori, késő középkori alapítások részleteiről pedig SLOCUM, „*Confrérie, Bruderschaft and guild...*”, 260–263, RASTALL, „*The minstrel court...*”, 97–98 és RASTALL, „*The regulation...*”, *passim*.
- 14 A kontinensen, pl. Franciaországban a XVI–XVII. század során sűrűsödő énekmondó szerveződésekéről lásd SLOCUM, „*Confrérie, Bruderschaft and guild...*”, 270, az angolokról RASTALL, „*The minstrel court...*”, 96.
- 15 Az énekmondók és zenészek kutatása terén a tevékenység presztízisének kérdése kikerülhetetlen, ugyanakkor sokat is tárgyalt. Legfontosabb pontokként az 1572-es csavargás elleni és szegénytörvényt, valamint a *sabbatarian movement*et kell kiemelni. Az 1572. évi csavargás elleni törvény és az énekmondók viszonyáról részletesebben lásd Richard SUGGETT, „*Vagabonds and minstrels in sixteenth-century Wales*”, in *The Spoken Word: Oral Culture in Britain, 1500–1850*, eds. Adam FOX, Daniel WOOLF, 138–172 (Manchester: Manchester University Press, 2002); Peter ROBERTS, „*Elizabethan players and minstrels and the legislation of 1572 against retainers and vagabonds*”, in *Religion, Culture and Society in Early Modern Britain: Essays in Honour of Patrick Collinson*, eds. Anthony FLETCHER and Peter ROBERTS, 29–55 (Cambridge: Cambridge University Press, 1994) és A. L. BEIER, *Masterless Men: The Vagrancy Problem in England 1560–1640* (London: Methuen, 1985), 96–99. A *sabbatarian movement* és a populáris kultúra kapcsolatáról lásd pl. Ronald HUTTON, *The Rise and Fall of Merry England: The Ritual Year, 1400–1700* (Oxford: Oxford University Press, 1994), főként a *Reformation of Manners* (111–152) és *The Battle for Merry England* (153–199) fejezeteket. A terminológia problémája rendszeresen előkerül az énekmondókkal foglalkozó szerzők, így pl. Christopher Marsh munkáiban, példaként lásd BALDWIN, *Paying the Piper...*, 7–8.

a ‚semmirekellő csavargó’ jelentés, s a tevékenységet általánosságban nagyobb bizalmatlanság és gyanakvás kezdte övezni. Erre adott válaszként tekinthetünk arra, hogy a XVI. század végén, a XVII. elején fokozatosan kiszorította a *minstrel* önmegnevezést a *musician*, vagy más, konkrét hangszer alapján történő megnevezés, melyek presztízse még valamivel nagyobb volt. Ugyanilyen védekezési kísérlet lehetett a középkori alapítású céhek és udvarok újraélesztése, jelentőségük újbóli hangsúlyozása. Ezek ugyanis, ahogy azt már az alapítások okai közt is láthattuk, legitim hátteret, a szakmaiság látszatát kölcsönözték tagjaiknak, mely a kora újkorban még jobban felértékelődött.

Noha az elszórtan, egy-egy forrásban felbukkanó udvarokról nem állapíthatjuk meg teljes bizonyossággal, hogy működtek-e, s így összesen hány énekmondó szerveződés volt aktív a vizsgált időszakban, elmondhatjuk, hogy három ilyen szerveződés tartható igazán jelentősnek. Az egyik a chesteri Dutton család udvara és énekmondó-engedélyeztetési joga, melyet az 1572. évi csavargás elleni törvény is külön kiemelt: a Dutton család fennhatósága alá tartozó énekmondókra nem voltak érvényesek az utazási korlátozások. A másik, minden bizonnyal a legnagyobb ilyen szerveződés a londoni *Musicians’ Company*, mely elméletileg országos fennhatósággal rendelkezett.¹⁶ A harmadik pedig a Tutbury énekmondó udvar. Noha ez nincs külön kiemelve sem a csavargás elleni törvényekben, sem a londoni társaság hatáskörében kivételezett intézményként, ennek oka minden bizonnyal az, hogy (a Lancasteri hercegség részeként) 1399-ben visszaszállt a koronára, így közvetlenül annak fennhatósága alá tartozott, s e tényt bizonyára mondani sem kellett külön.¹⁷ Az azonban biztos, hogy a korona szem előtt tartotta működését, ugyanis 1618-ban és 1629-ben is felszólították az udvar intézőit az elmaradt járandóságok megfizetésére.¹⁸ Összességében tehát erről a három fontosabb énekmondó-intézményről beszélhetünk a XVI–XVII. századi Angliában, melyek közül a Tutbury énekmondó udvar felé fordult eddig a legkevesebb figyelem a szakirodalomban.

16 A londoni *Musicians’ Company* több néven is működött: *London Fellowship of Minstrels* néven 1500-ban alakult céhhé, 1604-ben pedig *Worshipful Company of Musicians* néven erősítette meg működését I. Jakab. A társaság így elméletileg az egész országra kiterjedően rendelkezett az énekmondók felett, kivéve Cheshire területét (ahol a Dutton családot illette ez a jog). Konfliktusaik már az alapítástól fogva folyamatosak voltak a király zenészeivel, így kérdés, milyen hatékonysággal tudták ellenőrzési és szabályozási jogukat gyakorolni, kötelességeiket ellátni. A társaságról részletesebben lásd Henry RAYNOR, „Worshipful Company of Musicians”, *Grove Music Online*, 2001, hozzáférés: 2019.10.30. <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.30580>; MARSH, *Music and Society*, 90–94.

17 RASTALL, „The regulation...”, *passim*.

18 The National Archives (TNA) DL 41/587, <https://ereed.library.utoronto.ca/records/staff-ridm52758688/> és TNA DL 41/597 C, <https://ereed.library.utoronto.ca/records/staff-ridm52564592/>, hozzáférés mindkettőhöz: 2020.08.11.

A Tutbury énekmondó udvar

A Tutbury énekmondó udvar kapcsán Richard Rastall kilátásba helyezte, hogy a XIV. század végi alapítás után az udvar nem működött folyamatosan, és egy hosszabb-rövidebb szunnyadás után a XVII. század végén éledt újra, már inkább céhes jellegű intézményként.¹⁹ Az udvar működéséről találunk azonban XV. és XVI. századi forrásokat, melyeket Rastall (érthető módon) nem vont be a középkor végéig terjedő kutatásába.²⁰ Így, ha egy ideig szunnyadt is az udvar, már legkésőbb a XVI. század során újraéledt.

A legkorábbi forrás, melyben énekmondók Tutbury vonatkozásában fordulnak elő, 1314-es: egy megegyezés az augusztus 15-én, a Nagyboldogasszony-napi ünnepségre a városba látogató énekmondók legeltetési jogáról.²¹ Ez azonban még nem tesz említést az udvar működéséről, könnyen vonatkozhat a minden konkrétabb szerveződés nélkül, pusztán a vásár által odavonzott utazó előadókra.²² Mindenesetre jelzést ad az évente, augusztus 15-én a városba érkező énekmondókról és különleges jogi helyzetükről, a legeltetéshez való jogukról. Arra mindenképpen bizonyíték, hogy ha nem is szervezetten, nem is udvarként, de évente egyszer nagy számban jelen voltak Tutbury-ben az énekmondók az ud-

19 RASTALL, „The regulation...” *passim*.

20 Ilyen források a Derbyshire Record Office-ban (DRO) található D1404/57 (30–31) és D2402/A/PZ/26/1 (18r–v) jelzetű kéziratok az uradalmi szokásjogokról, a birtokigazgatásról. Mindkét szöveg korábbi szokásjogi összeírások XVI. századi másolata. A DRO D3155/WH/882 jelzetű összeírás, többek közt az uradalom különböző tisztségeihez tartozó feladatkörök részletezésével, pedig 1414–1415-re datálható, és ez is kitér röviden az udvar működésére (44–45). Talán ezzel közeli kapcsolatban álló másolatból dolgozhatott Oswald Mosley Tutbury várostörténetében, mikor a függelékben egy mindössze „egy, a Harleian Library-ben található kézirat” megjelöléssel illetett kéziratot közöl. Vö. Sir Oswald MOSLEY, *History of the Castle, Priory, and Town of Tutbury, in the County of Stafford* (London: Simpkin and Marshall, 1832), 336–386. A „Harleian Library” ma a British Library (BL) Harley MS gyűjteményét képezi. Noha a BL Royal MS 18 B X katalógusi leírása a Harleian MS 68-ra, 2059-re és 5138-ra utal a Tutbury énekmondó udvarról még leírást tartalmazó kéziratokként, azonban sem a nyomtatott – *A Catalogue of the Harleian Manuscripts in the British Museum*, vols. 1–4 (H. n., 1808–1812) – sem az elektronikus katalógus leírása ezen kéziratokról nem jelzi, hogy ilyen részt tartalmaznának. A 2020-as koronavírus-járvány okozta kutatási nehézségek miatt sem személyesen, sem digitalizált formában nem volt lehetőségem átnézni a kérdéses kéziratokat, így egyelőre az mondható el, hogy meglehetősen nehéz azonosítani, Mosley melyik Harleian kéziratból dolgozhatott s az mikori datálása lehetett. A szövege nem mutat azonban lényegi eltérést a lábjegyzet elején említett XV. és XVI. századi összeírásoktól.

21 TNA DL 29/1/3, mb 5 <https://ereed.library.utoronto.ca/records/staff-ridm52869792/>, hozzáférés: 2020.08.11. Ugyanezen legeltetési jog 1558–59-ben is megerősítésre került, TNA DL 42/109, f. 53 <https://ereed.library.utoronto.ca/records/staff-ridm52791120/>, hozzáférés: 2020.08.17.

22 Nigel J. TRINGHAM (ed.), *Tutbury and Needwood Forest*, The Victoria History of the County of Stafford X. (Woodbridge, Suffolk: Boydell & Brewer, 2007), 20.

var alapítása előtt is. Az énekmondók gyűlésének minden bizonnyal ezen régtől való szokására hivatkozik Genti János (*John of Gaunt*) is az udvar alapító okiratában, 1380-ban.²³ Ebben Genti János a Tutbury birtok területén lévő énekmondó királyát felruhazza a joggal, hogy ellenőrizze a birtok területén működő énekmondók munkáját, az azt nem megfelelően végzőket pedig büntetésben részesítse. Itt azonban még nem esik szó például a király működését segítő esküdtsekről és intézőkről, ahogy a vétségekért kiszabandó bírságról sem.

Az énekmondó udvar működésének főbb jellegzetességei elszórtan szerepelnek a különböző korú forrásokban, így érdemes a főbb pontokat végig venni. A bikafuttatás tényéről, arról, hogy Tutbury priorja egy bikát ad az énekmondóknak, először egy 1382-es forrás szól.²⁴ A távolmaradó énekmondókra kiszabott bírsággal, az erdőmester (*woodmaster*) jelenlétével, illetve az énekmondó udvar napját megelőző szarvasbika-felajánlással,²⁵ melyen az énekmondók is részt vesznek, egy 1414–15-ös forrásban találkozunk.²⁶ Az udvarban ülésező esküdtsek, az udvar intézői egy 1618-as leírásban szerepelnek elsőként.²⁷ A birtok intézőjének (*steward*) és törvényszolgájának (*bailiff*) jelenléte pedig egy XVII. század eleji forrásban szerepel első alkalommal, ahogy a ceremónia részletes leírása is.²⁸ E tényezők közül vizsgálódásunk szempontjából maga a ceremónia és az azon részt vevő tisztviselők a legfontosabbak. Ezzel részletesebben összesen öt forrásban, két bővebb, minden bizonnyal régiséggyűjtői összeírásban,²⁹ rövidebben pedig három, az uradalmi szokásjogokat összeíró gyűjteményben

23 TNA DL 42/14, f 115v <https://ereed.library.utoronto.ca/records/staff-ridm52854080/>, hozzáférés: 2020.08.11.

24 TNA SC 11/606, mb [2]d <https://ereed.library.utoronto.ca/records/staff-ridm52835712/>, hozzáférés: 2020.08.17.

25 A források ennek kapcsán csak a *buck* kifejezést használják, nem egyértelműsítik, hogy melyik állatfaj bakjáról van szó (hiszen a *buck* a szarvas és az őz hímjét is jelölheti). A továbbiakban ezért szarvasbikának fordítom, azonban elképzelhető az is, hogy őzbakot jelöl a *buck*.

26 DRO D3155/WH/882, 44–45.

27 TNA DL 41/587.

28 BL Royal 18 B X, 64r–67v. <https://ereed.library.utoronto.ca/records/staff-ridm52771328/>, hozzáférés: 2020.09.14.

29 A régiséggyűjtői összeírások, azaz *antiquarian collection*ök az *antiquarian movement* termékei: érdekességek, szokások, történelmi(nek vélt) tények összeírásai egy adott területre, városra, térségre koncentrálva. Az *antiquarian movement* Angliában a reneszánsz és a reformáció hatására, a XVI. század során kapott erőre. Az antikváriusokat vagy régiséggyűjtőket átfogóan a régmúlt érdekelte, Anglia története és annak lenyomatai (romok, krónikák stb.), az angol egyház története (különös figyelmet fordítva annak Rómától a kezdetektől való bizonyos mértékű függetlenségére), az ősi nyelvváltozatok és régi kéziratok. Az antikváriusok a XVI. század végére már egy ismeretségen és barátságon alapuló hálózatot képeztek, melynek keretein belül egymás kutatásait segítették és használták fel. A mozgalom egyik alapvető szövege William Camden 1586-ban megjelent *Britanniája* volt. Az *antiquarian movement* részletesebb összefoglalásáért lásd Graham PARRY, *The Trophies of Time: English Antiquarians of the Seventeenth Century* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 1–21 (*Introduction*).

találkozunk. A továbbiakban e két forráscsoport alapján mutatom be, hogyan zajlott le az ünnepség, kiemelve, ha valamelyik forrás egy tényezőt elsőként emel be az ünnep leírásába.

TNA DL 42/14	TNA SC 11/606	DRO D3155/ WH/882	DRO D1404/57 és DRO 2402/A/	TNA DL 41/587	<u>BL Royal</u> <u>18 B X</u>	TNA DL 41/597	<u>DRO</u> <u>D3287</u> <u>/47/8</u>
1380	1382	1414– 1415	XVI. század vége	1618	1617–1630	1629	XVII. század
Ének- mondó király	Bika- futtatás, melyhez a prior szolgál- tatja az állatot	Bírság, szarvasbak felajánlása, erdőmester részvétele	Tartalmukban megegyeznek DRO D3155/ WH/882-vel	Esküdt- szék, udvar intézői	Ceremónia részletes leírása, a birtok intézőjének és törvény- szolgájának részvétele, lakoma	Tartalmá- ban meg- egyezik TNA DL 41/587-tel	Ceremónia részletes leírása, kikérdezés tárgya

1. táblázat: a Tutbury énekmondó udvar itt tárgyalt forrásai, jelölve az udvar leírásának azon elemét, amely abban szerepel először. Félkövérrel a továbbiakban tárgyalt három rövidebb leírás, aláhúzva a két régiséggyűjtői összeírás.

A három rövidebb, kevésbé részletező forrás az udvar tartását közvetlenül megelőző eseményekről is szót ejt, és keletkezésüket tekintve korábbiak (XV–XVI. század), mint a XVII. századi régiséggyűjtői összeírások, leírások. Mindhárom (előbbi) forrás a birtok szokásjogainak, tisztségeinek, működésrendjének leírását tartalmazza (*customary book*), azokat sematikusán, tehát például a tisztségeket betöltő konkrét személyeket nem említve tárgyalja. Ezek alapján az énekmondó udvar gyűlése, ünnepsége ugyan augusztus 16-ára esett, az énekmondók azonban már augusztus 15-én fontos szerephez jutottak. Nagyboldogasszony napján ugyanis a birtokigazgatás fontosabb személyei, az erdőmester (*woodmaster*), a törvényszolga (*bailiff*) és az intéző (*steward*) részvételével szarvasvadászatot tartottak, s az azon elejtett szarvast ünnepélyes keretek között ajánlották fel Tutbury priorának. Az ünnepélyes keretek magukban foglalták a menetet kettesével gyalog kísérő, hangszerükön játszó énekmondókat is. Az ünnepélyes felvonulás után tárgyalják a birtok szokásjogait tisztázó összeírások az énekmondó udvar ülését.³⁰ Noha ezek a források igen röviden említik az eseményt, feltűnik bennük az erdőmester (*woodmaster*) vagy az ő helyettese, aki felügyeli az udvar működését, főként azt, hogy minden, a megjelenést el-

30 DRO D3155/WH/882, 43–45; DRO D2402/A/PZ/26/1, 18r–19r; DRO D1404/57, 29–31.

mulasztó énekmondót megbírságoľjanak.³¹ Miután az udvar  lése lezajlott, a három rövidebb forrás tanúsága szerint a prior egy bikával ajándékozza meg az  nekmond kat. Ha ez a bika a futtatása során megszökött a Dove folyón t lra, akkor újra a priort illette, ám ha az énekmondóknak sikerült elfogniuk ( s megcsonkítaniuk), akkor megtarthatták. Már a XV. századtól, az 1414–1415-és forrástól fogva szerepel tehát az udvar működésének leírásában az erdőmester és a prior, k t szakmán kívüli személy. A két XVI. századi forrás (DRO D1404/57  s D2402/A/PZ/26/1) a XV. sz zadival tartalmukat tekintve megegyezik, apróbb, a másolás különböző szakaszai alatt eszközölt változtatásokban, fogalmazás-beli részletekben t rnek el.

Az ünnepség részletesebb leírásával csak a két későbbi, (valószínűleg) régi-s ggy jt i leírásban találkozzunk. Ezeknek f  fókusza maga az ünnepség,  gy nemcsak a birtok működésének megismeréséhez elengedhetetlen részleteket jegyzik le. Mindkét leírás a XVII. századból származik, az egyik azonban az elejéről (1617–1630), a másik a végéről. Noha tartalmukban sok hasonlóságot mutatnak, a szövegezés mégsem hasonl t annyira, hogy egymás másolatainak tekinthess k őket. Mindk t ben találunk eredeti, csak ott felbukkanó információt,  gy érdemes mindk t t áttekinteni.

A korábbi kézirat egy gy jt s Tutbury Honor kiváltságairól, jogairól és szokásairól, melyet (az ismeretlen) Robert Roworth állított össze.³² A benne található leírás alapján augusztus 16- n reggel az énekmondók a törvényszolga (*bailiff*) házában találkoztak, ahol csatlakozott hozzájuk az intéző (*steward*)  s az erdőmester (*woodmaster*), ez utóbbi hiányában a helyettese is. Innen a templomba vonultak, a vonul s során pedig a birtok intézője és a törvényszolga között vonult az énekmondó király (*Minstrel King*). Mögöttük a négy énekmondó intéző (*steward*),³³ kez kben fehér pálcát tartva. Az  nekmond k mindegyike az ura lib ri j ban vonult, nyakában egy ezüst szalaggal és ura címerével.³⁴ Az

31 A korábbi, 1414–15-és DRO D3155/WH/882 m g nem említi a helyettest mint az erd mestert kiváltó lehetőséget.

32 BL Royal MS 18 B X, 64r–67v.

33 A forrásokban többértelműséget eredményez, hogy a birtok intézője és az udvar intézői ugyanazon pozíciót töltik be (*steward*). Szerencsésebb esetekben tisztázzák a források, hogy az udvar int z ir l vagy a birtok int z j r l van szó, ezen túlmenően pedig jellemzően a birtok int z j re utalva nagy kezdőbetűvel  lnek (*Steward*).  n a továbbiakban  gyekszem jelölni, melyik int z r l van szó, amennyiben nem szerepel mellette jelz s,  gy a birtok int z j t kell értetni.

34 „They reste of theere Companye Followinge, euerye one wearinge His lorde, or Masters leuery / And aboute his Necke in A silken Riband, His lord or Masters Schochone of Armes Ingraven in siluer” (kiemelés tőlem, V. Cs.). Ez egy érdekes k t tel, hiszen egyik másik forrás sem említi, hogy az énekmondók urakhoz tartoznának, azok lib ri j t viselnék. A korszakban számos énekmondó rendelkezett valamilyen p rtfog val, aki jellemzően egy nemes volt, és akinek a szolgálatában állva az  nekmond nak lehetősége volt a csavargás elleni törvények tiltása ellenére utazni. A Tutbury udvarban összegyűlő énekmondók azonban leginkább a

öltözék ezen részletei egyedül ebben a leírásban szerepelnek. A menet tagjai a templomban külön nekik tartott istentiszteletet hallgattak, majd a várba mentek, ahol kezdetét vette az udvar ülésezése. Az énekmondó király egy padon foglalt helyet, a birtok intézője és a törvényszolga között. Az erdőmester szabta ki a bírságot mindazokra az énekmondókra, akik nem jelentek meg kötelezettségük ellenére. A birtok intézője felszólította az egybegyűlteket, hogy ha valakinek olyan panasza van, amelyet az udvar elé tárna, most tegye meg; majd feleskette a esküdtszék megválasztott tagjait. A forrás nem írja körül elég egyértelműen, de a nagybetűs változat (*Steward*) és az egyes szám használata alapján úgy tűnik, a birtok intézőjéről lehet szó. Ebben az esetben a terület legfontosabb hatalmi figurájának a felesketésben való részvétele egyben legitimációt és hatalmi korlátot is jelenthetett az udvar számára. Erről nagyobb magabiztossággal azonban csak a többi forrást is figyelembe véve, a későbbiekben fogok írni.³⁵ Az eskütétel után elhangzott egy beszéd, amely az egybegyűlteket lelkesítésére szolgál, részletezve a zene és művelői kiváló tulajdonságait.³⁶

A beszéd után az esküdtszék kiválasztotta a következő királyt és négy intézőt, s a leendő királlyal együtt bemutatták őket a jelenlevőknek. A régi király ekkor ünnepélyesen átadott egy fehér pálcát az újnak, és bort ivott az egészségére. Ugyanígy történt az udvar intézőinek leváltása is. Ezután az egész udvar vacsorázni ment, melyet az udvar tavalyi, épp leváltott intézői készítettek elő. Egyedül ebben a XVII. század eleji forrásban szerepel az, hogy a vacsora alatt az énekmondó intézők (s itt nem egyértelmű, hogy az új vagy a régi intézők) közül kettő a várost járta, zenélve minden háznál, s begyűjtve a „szokásos” két pennyt érte.³⁷ A vacsora után az egész udvar a prior által adott bika futtatására ment, majd siker esetén a törvényszolga házánál az elfogott bika heccelésével zárták az ünnepélyes napot.

hercegséget birtokló személy (időszakunkban az uralkodó) alkalmazásában állhattak, s az udvarhoz tartozás adta nekik a jogalapot a munkavégzésükkel járó utazásra. Ettől függetlenül nem zárható ki, hogy más pártfogókhoz is kötődtek az énekmondók, ahogy az sem, hogy a forrás szerzője téved vagy téveszt, az énekmondók ünnepi díszes öltözkékének jelentéstöbbletet tulajdonítva.

35 Az intéző udvarhoz vagy birtokhoz tartozása kapcsán való zavarra a forráskiadás is kitér, <https://ereed.library.utoronto.ca/records/staff-ridm52771328/>, hozzáférés: 2020.09.15., „Endnote”.

36 Fennmaradt egy ilyen beszéd lejegyzett változata: DRO D5430/76/8. Ez sok hasonlóságot mutat a korszak nyomtatott *praise of music* (a zene dicsérete) irodalmával, annak szövegeiből dolgozik. A beszéd és az egykorú irodalom kapcsolatáról lásd VIRÁG Csilla, „A zene megrontói: Énekmondók és zenészek a kora újkori Angliában”, in *Doromb: Közköltészeti tanulmányok* 7, szerk. Csörsz Rumen István, 355–376 (Budapest: Reciti, 2019).

37 „And duringe the tyme of dynner Towe of they Stewardes, Hauinge Mvsicke playeing before theym goe into euerye House in Tutburie and theer receue there Accustomed Fee videlicet att euerye house ij d.” Ezt a szokást más forrás nem erősíti meg, és lakoma közösségépítő funkcióját is gyengítené.

Az igen részletgazdag forrás olyan információkkal is szolgál, amelyek a másik hosszabb beszámolóban nem szerepelnek. Ilyen a vonuló énekmondók díszes öltözete, a két új intéző házról házra járása, valamint az erdőmester jelenléte és fontos szerepe a ceremónia során – ez utóbbival azonban találkozunk a rövidebb beszámolóban is.

A másik hosszú beszámoló a XVII. század végéről származik. A kézirat, melyben található, igen vegyes tartalmú, számos Tutbury-hez vagy a környékhez valamilyen módon kötődő tételt tartalmaz, így kerülhetett bele az énekmondó udvarról szóló szöveg is.³⁸ A beszámoló három egyértelműen elkülönülő egységre bontható. Az első (99r–100v) egy szinte vázlatos leírás arról, hogy az ülés alkalmával milyen lépések történtek. Utasítások sorának tűnik, és könnyen lehet, hogy a birtok valamikori intézője (vagy helyettese) másolta le vagy állította össze, hogy az ülés levezényléséhez legyen egy útmutatója. A második (101r–107v) rövid összefoglalója az udvar történetének és azzal szorosan összefonódva a vár és a birtoktest birtoklásának. Ez a szöveg szinte teljesen egyezik Robert Plot nyomtatásban kiadott leírásával, alighanem onnan másolta ki a kézirat összeállítója.³⁹ A harmadik rész (107v–108r, egy nem kapcsolódó közbeékelés után 114r–119v) egy beszéd, amelyet az udvarban mondtak el. A Plottól átvett részt leszámítva a másik két rész, a vázlatos leírás és a beszéd fogalmazványa nem jelent meg más korabeli nyomtatott változatban.⁴⁰ Lényegi pontokon megegyezik az imént részletezett (BL Royal MS 18 B X) forrásban található leírással (noha egyértelműen nem egy azonos szöveg két, másolások során külön fejlődött változatai), így most csak a különbségeket emelném ki. A későbbi forrásban a nap elején, a törvényszolga házában történő találkozón nincs jelen az erdőmester, sőt végig nem is említik. Másik fontos pontként az udvar négy új intézőjének választásakor részletezi, hogy hármat közülük az énekmondókból álló esküdtszék választ, egyet pedig a birtok intézője jelöl ki.⁴¹ A királyt az udvar előző évi négy intézője közül választják. Így könnyen elképzelhető, hogy a birtok intézője által kinevezett intéző kerül a következő évben a királyi székbe. Fontos különbség még, hogy a századvégi beszámoló szerint a bikafuttatáshoz a bikát már nem a prior adja,

38 DRO D3287/47/8, 99r–108r és 114r–119v.

39 Robert PLOT, *The Natural History of Stafford-shire* (Oxford: 1686), 435–440.

40 A forrás egésze minden bizonnyal ki van adva Thomas Blount *Fragmenta Antiquitatis*ának 1815-ös újrakiadásában. Thomas BLOUNT, *Fragmenta Antiquitatis: or, Ancient Tenures of Land and Jocular Customs of Manors*, enl., corr. Joah BECKWITH (London: R. Brooke, 1815). Noha a kiadás maga nem jelöli meg hivatkozással, mi a forrásdokumentuma, a hasonlóság a kiadott szöveg és a kézirat között azonban olyan mértékű, hogy vagy ezt a kéziratot, vagy ennek egy nagyon közeli másolatát kellett Joah Beckwith-nek használnia az újrakiadásakor.

41 104v–105r. A négy intézőből kettőt minden évben Derbyshire-ből, kettőt pedig Staffordshire-ből választottak ezen beszámoló szerint.

hanem Devonshire grófja⁴² (*earl*), ez nyilvánvalóan az évek során lezajló birtokviszony-változások lecsapódása.

Láthatjuk tehát, hogy a birtokigazgatáshoz tartozó különböző személyeknek fontos szerepük volt az udvar ünnepe során. Felvonultak az énekmondók szimbolikus uralkodója oldalán, meghallgatták az énekmondók panaszait és ki-kérdését, jelen voltak a jelképes hatalomátadáskor. A továbbiakban arra térek ki, milyen feladatköröket foglaltak magukban ezek a tisztségek a birtokigazgatás során, amelyek miatt kifejezetten fontos lehetett jelenlétük az ünnepeken.

A tisztségek

Az említettek közül a legfontosabb tisztség Tutbury birtok intézőjéé (*steward*). A birtoktest a Lancasteri hercegség (*Duchy of Lancaster*) alá tartozik – Tutbury vára és környező földterületek a mai napig –, és a hercegségek korabeli igazgatásának megfelelően részeinek legfontosabb irányítói az intézők és főintézők (*high steward*) voltak. Bizonyos esetekben több birtokrész irányításáért is felelt egy-egy intéző, s lényegében a terület legfontosabb tisztviselőjének számítottak. A rájuk bízott birtoktest igazgatásán belül az egyik fő feladatuk volt uruk képviselete a helyi bíróságok, ítélkező udvarok, *court*ok összeülésekor.⁴³ Így jelenléte (vagy helyettese jelenléte) az énekmondók ünnepe során érthető és magától értetődő: feladatkörébe tartozott részt venni a birtokon zajló összes *court* ülésén, így az énekmondó udvarán is. Az intézői pozíció presztízse jelentősen megnövekedett, amikor a hercegség 1399-ben visszaszállt a koronára, s a birtoktest főura a király lett, aki értelemszerűen csekély személyes szerepet és jelenlétet gyakorolt.⁴⁴ Innentől fogva a tisztséget betöltő személyek esetében is rangbeli emelkedés figyelhető meg. Míg korábban az intézők gyakran szerényebb származásból, a tisztséget betöltve, uruknak dolgozva emelkedtek fel, a XV. századtól egyre gyakrabban töltötték be a tisztséget maguk is címmel rendelkező grófok, lordok, 1504-től 1616-ig a Talbot család tagjai, Shrewsbury grófjai (*earl*), 1616 után továbbra is különböző családokból származó grófok, míg 1697-ben William Ca-

42 A Devonshire grófja tisztséget ekkor betöltő William Cavendish 1694-ben, a III. Vilmos meghívásában és a dicsőséges forradalomban betöltött szerepéért hercegi (*duke*) címet kapott. A forrás azonban még *Earl of Devonshire*-ként hivatkozik a bikát adó személyre (103r), így lehetséges, hogy a másolás 1694 előtt történt. Lehetséges az is, hogy a másoló nem kívánta kiigazítani Robert Plotot ezen a részen.

43 Robert SOMERVILLE, *History of the Duchy of Lancaster: Volume One, 1265–1603* (London: The Chancellor and Council of the Duchy of Lancaster, 1953), 111–112. Egyéb feladatairól és felelősségeiről lásd még pl. MOSLEY, *History of the Castle, Priory, and Town*, 345–348.

44 TRINGHAM, *Tutbury and Needwood Forest*, „The Honor of Tutbury” fejezet, *passim*.

vendish hercegi címre nem lépett elő.⁴⁵ A magasabb rangú intézők kapcsán felmerül a gyanú, hogy nem töltötték be közvetlenül itteni szerepkörüket, hanem helyetteseken keresztül végezték feladataikat. Arra is látunk azonban példát, hogy személyesen járták végig a birtokot és tartottak udvart.⁴⁶ Akár helyettesen keresztül, akár közvetlenül, az intézők jelentős kapcsolati és hatalmi hálózatot tudtak kiépíteni maguknak a birtokhoz kapcsolódó közigazgatási tisztségek adományozásával, a birtokigazgatásban való (akár áttételes) jelenléttel.⁴⁷

Az erdőmester (*woodmaster*) pozícióját tekintve a főerdész (*master forester*) alatt helyezkedett el. Mivel a főerdéshi posztot gyakran ugyanaz töltötte be, mint az intézőét, szükség volt a feladatokat ténylegesen ellátó erdőmesterekre. Feladatuk legnagyobb részét a rájuk bízott erdő gondozása tette ki: a vadállomány és a kívágni való fák őrzése és ellenőrzése, a vadászatok előkészítése. A Tutbury birtokba tartozó két nagyobb erdő terület Duffield Frith és Needwood erdei voltak, az énekmondó udvaron részt vevő erdőmester az utóbbihoz tartozott. Az erdőgazdálkodás feladatain túl a fennhatóságuk alá tartozó területen végrehajtóként is működtek: büntették az erdő területén elkövetett szabálysértéseket és vétségeket (például engedély nélküli vadászat), letartóztatták a bűnösöket. Ők hívták össze az erdőbíróságokat (*woodmoot*) is, ahol többek közt feleskették a birtok őrzőit (*keeper*).⁴⁸ Az erdőmester, ahogy korábban említettem, hiányzik a későbbi, XVII. század végi forrásból. Ennek oka könnyen lehet a tisztség fontosságának hanyatlása a XVII. század során: több kisebb jelentőségű tisztség kikopott, megszűnt az időszakban.⁴⁹ Az erdőmester esete azonban további kutatást igénylő kérdés, mely túlmutat jelen tanulmány fókuszán.

A törvényszolga vagy *bailiff* szerepköre kevésbé egyértelmű. Ahogy Robert Somerville írja, ez a tisztség elég sok hatáskört takarhatott, lényegében egy olyan személyt, aki felügyelte valaki más birtokát. Tutbury-ben a bérleti díjak

45 Jean Russell BIRRELL, *The Honour of Tutbury in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, unpublished MA thesis (University of Birmingham, 1962), 220; TRINGHAM, *Tutbury and Needwood Forest*, „The Honor of Tutbury” fejezet, passim; az intézők listáját lásd SOMERVILLE, *History of the Duchy*, 349, 381, 539–541; Robert SOMERVILLE, *Office-Holders in the Duchy and County Palatine of Lancaster from 1603* (London–Chichester: Phillimore, 1972), 160–163.

46 BIRRELL, *The Honour of Tutbury*..., 220–221.

47 TRINGHAM, *Tutbury and Needwood Forest*, „The Honor of Tutbury” fejezet, passim.

48 Uo.; MOSLEY, *History of the Castle*..., 348. Az erdőbíróság egy, az adott területen összegyűlő gyűlés volt, ahol különböző vitás eseteket lehetett megtárgyalni. Hasonló funkcióval rendelkezett, csak máshol került megrendezésre a *swainmote*, *hallmoot* és társaik, jellemzően a *moot*nak, lakossági gyűlekezésnek valamilyen formái. CORÈDON and WILLIAMS, *A Dictionary of Medieval Terms & Phrases*, 147 (*hallmoot*), 196 (*moot*), 268 (*swainmote*).

49 SOMERVILLE, *Office-Holders in the Duchy*..., vii.

begyűjtése mellett leginkább a végrehajtásban volt szerepe a törvényszolgának, a sheriffel és a békebírókkal együttműködésben.⁵⁰

Az ünnepség – haszon, hatás, funkció

Ahhoz, hogy alaposabban megvizsgáljuk, mit jelenthetett az ünnepség akár az énekmondók, akár a város öndefiníciója vagy a tisztségviselők szempontjából, elengedhetetlen felidézni a tanulmány elején tárgyalt hasonlóságokat az énekmondó udvarok és társaságok, valamint a céhek között. Mind az énekmondó szerveződések, mind a más céhek külvilág felé irányuló kommunikációjának fontos pontja volt a mesterség végzésének szabályozása, a hozzá tartozó személyek morális kiválóságának biztosítása, a tagok számára pedig a kívülről érkező konkurencia visszaszorítása. Így, noha vannak természetesen különbségek a Tutbury udvar és a céhek között (például nem találni nyomát, hogy az énekmondó udvar bármiféle szociális védőhálót szolgáltatott volna beteg, elszegényedett stb. tagjainak), mégis vizsgálhatjuk az énekmondó udvar ceremóniáját és a helyi közösségben betöltött szerepét a céhekéihez hasonlítva.

A késő középkori és kora újkori céhek kapcsán a szakirodalom megegyezik abban, hogy a céhek gazdasági és a konfraternitások vallási tevékenységük mellett, azok révén szorosan belevonódtak az adott város politikai életébe. A fontosabb céhek, konfraternitások gyakran szolgáltattak a városban fontos tisztségeket betöltő személyeket, például polgármestereket vagy sheriffeket.⁵¹ E városvezetők hatalma azonban sokban függött az alulról és felülről is érkező megerősítéstől. Így például a város egyes szomszédságainak, céheinek stb. képviselői fontos hatalmi befolyással bírtak mind a városi tanácsban, mind azon kívül, a városvezetőségnek szüksége volt rájuk hatalma megszilárdításához.⁵² A céhek élére kerülő választott vezetők esetében így amellet, hogy a szervezet belső politikai életében felülkerekedjenek, bizonyára fontos volt az is, hogy várhatóan be tudják tölteni ezt a közvetítő szerepet a városvezetés és a tagság között.⁵³

A céhek kifelé és befelé történő kommunikációját, közösségben betöltött dinamikáját leginkább két fontos eseménytípuson keresztül vizsgálja általában a szakirodalom. Ez a belső közösségnek tartott céhvacsora és a külvilág felé mutatott körmenet, ünnepi felvonulás. A Tutbury udvar esetében mindkettővel találkozunk, így érdemes mindkettőre kitérni röviden. Ezeket egy harmadik,

50 SOMERVILLE, *History of the Duchy*, 75, 97; MOSLEY, *History of the Castle...*, 360–361.

51 Barbara A. HANAWALT, *Ceremony and Civility: Civic Culture in Late Medieval London* (Oxford: Oxford University Press, 2017), 10.

52 FRIEDRICHS, *The Early Modern City*, 48–51.

53 HANAWALT, *Ceremony and Civility*, 107.

hasonlóan fontos, de talán nem annyira rendszeres eseménytípussal lehet ki-egészíteni: a demonstratív jellegű fegyelmezéssel, a fegyelem nyilvánosság előtti fenntartásával.

A céhvacsorák, közösségi étkezések gyakran összekapcsolódtak valamilyen jótékony céllal is, és amennyiben az egész céhet ültették egy asztalhoz, fontos közösségépítő szereppel bírtak. Előfordult azonban, hogy épp ellenkezőleg, kizáró jellege volt: ha csak a céh vezetői vehettek rajta részt, akkor az ő szűkebb közösségüket erősítette, és egyben hangsúlyozta az egyszerű tagoktól való eltérésüket. Vizsgálatom szempontjából az előbbi típusú közös étkezéseket érdemes szem előtt tartani, de a korszakban mindkettő jelen volt. A különböző céhvacsorák jelentősége abban is megmutatkozik, hogy a szervezetek még krízishelyzetekben is nagy hangsúlyt fektettek megtartásukra.⁵⁴ Egy-egy közösségi lakoma erősíthette a tagokban a céh és annak vezetői iránt való lojalitásérzetet, a vezetők számára pedig a hatalmuk kinyilatkoztatásának és elismerésének, és így a céhen belüli különválás hangsúlyozásának is eszközül szolgálhatott.⁵⁵ Ez utóbbihoz igen fontos volt a lakomákon, ünnepségeken a térhasználat: a tisztviselők gyakran elkülönítve, az asztalfőn vagy egy magasított asztalnál, az egyszerű tagoktól távolabb étkeztek, fontosságukat így ténylegesen és szimbolikusan is kiemelve.⁵⁶

A Tutbury udvar esetében egyértelműen találkozunk ilyen lakomával, melyet az udvar leköszönő intézői adtak a többi jelenlévőnek. Ez a vendéglátási gesztus a hatalomátadásnak is fontos jelzője volt. Az pedig, hogy az énekmondó király és intézői az udvar ülésezése és (véltetően) a lakoma alatt is elkülönülve, a birtok tisztviselői között, egy padon foglaltak helyet, az említett térhasználat révén megerősítette egyrészt az énekmondó vezetők, másrészt pedig a laikus tisztviselők hatalmát is. Ez kifejezetten fontos tényező, hiszen azáltal, hogy a birtok tisztviselői (főként az intéző) az énekmondók választott előjárójával, az énekmondó királlyal egy szinten foglaltak helyet, az a saját (birtokon belüli) hatalmukat és fontosságukat hangsúlyozta az énekmondók irányába. Ugyanezen énekmondók pedig az év további részében a birtok területén szétszórva éltek és dolgoztak, ahol könnyen továbbadhatták, mit láttak és tapasztaltak az

54 Céhvacsorákról, kommenzalitásról részletesebben lásd Ilana Krausman BEN-AMOS, *The Culture of Giving: Informal Support and Gift-Exchange in Early Modern England* (Cambridge: Cambridge University Press), 169–180; FRANCESCHI, „The Rituals of Guilds”, 69–73.

55 HANAWALT, *Ceremony and Civility*, 106–108. A ceremóniákról mint a különböző szervezetekben vezető személyek hatalmát demonstráló eszközökről lásd Victor MORGAN, „A Ceremonious Society: an Aspect of Institutional Power in Early Modern Norwich”, in *Institutional Culture in Early Modern Society*, eds. Anne GOLDFAR and Robert I. FROST, 133–163 (Leiden–Boston: Brill, 2004), 136.

56 HANAWALT, *Ceremony and Civility*, 122.

énekmondó udvarban. Így mintegy ezen egyszeri hatalmi kommunikáció visszahangzóiként felerősíthették az ünnepség hatását.

A külvilág felé irányuló kommunikáció fő eszközei a körmenetek és felvonulások voltak. Az adott céh vagy akár mesterséghez nem kötődő konfraternitás számára kulcsfontosságúak voltak annak bemutatásában a város közössége felé, hogy milyen szabályrendszer mentén élnek és működnek tagjaik, milyen a szervezet egésze. Kifelé a tagok szoros egységét is kommunikálta, s egy saját nyilvános identitást formált a tagok számára (még ha az nem is feltétlenül volt teljes mértékben igaz). Ezzel egy időben a körmenet igyekezett emelni is a szervezet megbecsülését, hiszen a kommunikált kép pozitív, minőségre és szabálykövetésre törekvő társaságot tükrözött.⁵⁷ Benjamin McRee bemutatásában a körmenetek azért is fontosak, mert a városi közösségbe simulás helyett a csoport különbözőségét hangsúlyozzák: aláhúzzák a céh vagy konfraternitás önállóságának a tényét, a csoporttulajdonságok alapján a tagok elkülönülését a város lakóitól. Ezzel a közösségen belüli részlegesen önálló csoportokat erősítették, és passzív módon megosztották a városi közösséget, a kisebb közösségek erősítésével.⁵⁸ A különbözőség hangsúlyozása valóban fontos tényező, a kisebb csoport identitásformálásának alapköve lehetett. Azt azonban érdemes hozzátenni, hogy egy város közössége szükségszerűen sosem homogén, s csak akkor tud működni, ha sokféle kisebb, önálló csoportból tevődik össze. Így az ünnepség nem is lehetne hivatott azt kommunikálni, hogy a város lakói mindannyian ugyanolyanok. Sokkal inkább azt nyomatékosítja, hogy vannak különböző csoportok, akik, akár épp ezen különbözőségeik révén, szerves részei a városnak. Így a felvonulásokat (a kisebb csoportén túl) mégiscsak az egész város identitásformáló eszközének tekinthetjük. Lakói a körmenet megnezésével, befogadásával mintegy elfogadják a céh tagjainak felvett identitását is, jóváhagyva jelenlétüket és működésüket. Tutbury esetében is erről lehetett szó: a városon végig vonulással, a lelkesen nézett bikafuttatással a birtok ura (képviselőin keresztül), illetve Tutbury város közössége is legitimálja az énekmondók közösségét, munkavégzésüket. A csavargás elleni törvények utazást, munkavégzést korlátozó rendelkezései idején ez bizonyosan komoly előnyt jelentett számukra.

Harmadik fontos eseménytípusként emeltem ki fentebb a nyilvános, demonstratív keretek közt végrehajtott büntetést vagy fegyelmezést is, mely fontos eszköz a céh belső összetartásában, akárcsak a külvilág felé mutatott

57 Benjamin R. McREE, „Unity or Division?: The Social Meaning of Guild Ceremony in Urban Communities”, in *City and Spectacle in Medieval Europe*, eds. Barbara A. HANAWALT and Kathryn L. REYERSON, 189–207 (Minneapolis–London: University of Minnesota Press, 1994), 190–193.

58 Uo., 195; FRANCESCHI, „The Rituals of Guilds”, 85–86.

kép felépítésében. Azzal, hogy a nem megfelelően viselkedő tagokat a közösség előtt, nyilvánosan ítélték el, a testület (akár egy céhé, akár az énekmondó udvaré) folyamatosan felidézte és hangsúlyozta a közösséghez tartozás feltételeit a tagok irányába. A külvilág felé pedig a nyilvános büntetés a csoport által képviselt értékeket, az azokhoz való szigorú ragaszkodást kommunikálta.⁵⁹ A Tutbury udvar ülésezése a fegyelem fenntartásának egyértelmű megnyilvánulása: a közösségtől távol maradó, az ünnepen részt nem vevő tagokat bírsággal sújtották, ahogy az év során helytelenül viselkedő, mesterségüket nem a megfelelő módon űzőket is. Így, a céhes ünnepségekhez hasonlóan, az énekmondó udvar ünnepe a külvilág felé azt kommunikálta, hogy megfelelő szakmai és morális értékek mentén működő közösséget alkotnak, színvonalat tartanak fenn; befelé, a tagoknak pedig azt, hogy a közösség tagjainak szükségyszerűen igazodniuk kell ezekhez az értékekhez, hogy kellően színvonalasak legyenek.⁶⁰ Mindehhez azonban még nem lett volna feltétlenül szükség a birtok tisztviselőinek jelenlétére.

Az, hogy az ünnepség során körvonalazott közösségi identitás milyen közösséghez tartozik, függhet attól is, hogy ki a legfontosabb résztvevője az ünnepségnek. Így például egy polgármester a beiktatása során jelképesen az egész város közösségét képviselte, s a beszédében körvonalazott közösségi normák a város egészére érvényesek voltak.⁶¹ Ezzel párhuzamba állítva a birtok fontos tisztviselőinek, főként az intézőnek a jelenléte biztosíthatta azt, hogy a ceremónia során kommunikált pozitív értékek amellett, hogy az énekmondóknak a maguk szakmai közösségébe tartozás feltételeit jelezték, egyben Tutbury város, illetve az egész birtoktest közösségébe tartozás feltételeit is jelölhették. Gyakori volt ugyanis, hogy a városvezetés a különböző helyi bíróságokat (*court*) használta arra, hogy az ott hozott ítéletek segítségével kommunikálja, milyen az ideális városképük. Letelepedési lehetőséget, segélyeket stb. csak azoknak biztosítottak, akikről szorgalmas, morálisan-társadalmilag tisztviselés-

59 Janelle Day JENSTAD, „Public Glory, Private Gilt: The Goldsmiths’ Company and the Spectacle of Punishment”, in *Institutional Culture*, 191–217, 208–210. Hasonlóan ahhoz, ahogy a városokban a nyilvános megszégyenítés, büntetés rítusai a büntetés mellett a megfelelő viselkedés, a városi közösségbe tartozás feltételeit kommunikálták a szemlélő számára. Erről lásd pl. HANAWALT, *Ceremony and Civility*, 1–3.

60 A céhek bíráskodásának tényleges korlátai, valamint a bíráskodás játékos, ünnepi (*mock*) változata fontos kérdés a kora újkor történetének kutatásában, de itt sajnos kívül esik a tanulmány keretein. Erről lásd pl. Emmanuel LE ROY LADURIE, „1580: a romans-i Antoine Guérin ceremóniamester”, ford. SAJÓ Tamás, in *Történeti antropológia: Módszertani írások és esettanulmányok*, szerk. SEBŐK Marcell, 217–247 (Budapest: Replika Kör, 2000).

61 Catherine F. PATTERSON, „Married to the Town: Francis Parlett’s Rhetoric of Urban Magistracy in Early Modern England”, in *Local Identities in Late Medieval and Early Modern England*, eds. Norman L. JONES and Daniel WOOLF, 156–177 (New York: Palgrave Macmillan, 2007), főként 163–165.

re és életmódra lehetett számítani.⁶² A Tutbury udvar esetében ez két szinten is működhetett. Az énekmondókhoz intézett beszéde során a birtok intézője kiemelte, hogy tisztviselőiknek olyan embereket válasszanak, akik istenfélők, jó életűek és magaviseletűek, s jártasak és tájékozottak művészetük gyakorlásában.⁶³ Ez azt jelenti, hogy az énekmondók ideális esetben ilyen tulajdonságokkal rendelkeznek, s egyben azt is, hogy ha az énekmondók közössége a birtok közösségének része szeretne lenni, ezen normákhoz kell tartaniuk magukat. Ez utóbbi főként akkor válik egyértelművé, ha figyelembe vesszük, hogy a nem megfelelően viselkedő tagok bírságolásában, büntetésében az énekmondó király mellett helyet foglalva szimbolikusan az intéző is részt vett. A felügyelete alatt tartott udvar szabta meg tehát, hogy az adott közösség milyen normák szerint működjön.

Jogosan merül fel a kérdés, hogy nem jelentett-e pénzbeli előnyt is az ünnepségen való részvétel a birtok tisztviselőinek. A chesteri énekmondó udvarban a tagok például éves díjat fizettek a Dutton családnak.⁶⁴ Ilyen előnyt a Tutbury udvar esetében nem látunk, egyetlen forrás sem állítja, hogy a beszédett bírságoknak bármekkora része is a birtokigazgatás tisztviselőihez került volna. Egy része az uralkodót (a birtok földesurát), egy része pedig az udvar intézőit illette, de mást nem. Az anyagi haszon helyett információszerzési potenciállal rendelkezett az udvar. Az összegyűlő énekmondók ugyanis szerte a birtok területéről érkeztek, ahol a helyi közösségben forogva minden társadalmi réteggel kapcsolatba kerülhettek, dalok mellett híreket, információkat, véleményeket gyűjthettek össze. Így remek hírforrásként szolgálhattak, két különböző módon is. Egyrészt informálisan: az ünnepség során bármilyen kérdések és témák mentén szóba elegyedhettek velük a tisztviselők. Másrészt pedig formális keretek között, amikor az udvar kikérdezte őket, irányítottan juthattak tőlük információhoz. Az sajnos nem ismert, hogy konkrétan milyen kérdéseket tettek fel az énekmondóknak előljáróik. A XVII. század végi régiséggyűjtői leírás tanúsága szerint leginkább arra voltak kíváncsiak, hogy az énekmondók megszégyenítették-e mesterségüket részegeskedéssel, káromkodással és átkozódással, züllött és obszcén dalok éneklésével, vasárnapi előadással, bármiféle más erkölcstelenséggel vagy vétséggel, társaságokba hívatlan betolakodással; okoztak-e verekedést, veszekedést vagy egyéb zűrzavart; hogy tisztességes öltözet-

62 Marjorie K. McIntosh, „Locals, Outsiders, and Identity in English Market Towns, 1290–1620”, in *Local Identities*, 71–91, 76–77.

63 DRO D3287/47/8, 105r: „be very carefull to make choice of such Men to be Officers amongst them as fear God, are of good life and Conversation, and have Knowledge and Skill in the Practise of their Art” és BL Royal MS 18 B X: „And also that they be very Carefull to make choice of such men to be officers in theire companye, as booth feare god, haue knoledge in theire science, As also to be of good lyffe and couersacion beseming there office”.

64 BALDWIN, *Paying the Piper*, 120–128.

ben jártak-e, kellően tisztelték-e énekmondó királyukat és tisztviselőiket; megjelentek-e az udvarban kötelességüknek megfelelően; s végül, hogy tudnak-e olyan énekmondóról, aki a birtok területén a mesterséget űzi, noha nem tagja az udvarnak.⁶⁵ Láthatóan tehát főként a foglalkozás üzésének módjára vonatkoztak a kérdések. Máshol azonban, így a chesteri Dutton-udvarban kifejezetten arra kérdeztek rá hasonló keretek között, hogy hallottak-e az urukról vagy a királyról énekelt rossz dalokat, róluk mondott rossz dolgokat.⁶⁶ A Tutbury udvarban is könnyen elhangozhattak ilyen kérdések, akár a birtokigazgatás tisztjeire vonatkozóan is.

Összefoglalás

Az énekmondók a középkortól fogva, akárcsak más mesterségek végzői, társaságokba, céhekbe tömörültek érdekeik védelmében és a szakmai színvonal biztosítása céljából. Más szakmai szerveződésekhez hasonlóan az énekmondó társaságok is tarthattak különböző ünnepségeket, közösségi eseményeket. Angol közegben a Tutbury énekmondó udvar éves üléséről maradtak feljegyzések, melyeket a szakirodalom még nem vizsgált kielégítően, s melyekben jellemzően felbukkannak a szakmához nem kötődő személyek, a Tutbury birtokot igazgató tisztviselők is.

A Tutbury énekmondó udvar a XIV. századtól fogva működött. Három rövidebb, XV. és XVI. századi, és két hosszabb, XVII. századi forrás írja le az augusztus 16-án tartott ünnepségét. A városon végigvonulva a várban tartották ülésüket, királyválasztásukat az énekmondók, ott hallgattak meg mesterségük kiválóságáról egy beszédet, majd egy lakoma után a városba visszatérve egy bikafuttatással szórakoztatták magukat és a polgárokat. A nap eseményein a Tutbury birtok intézője, törvényszolgája és erdőmestere kísérte végig őket. A tanulmányban az ünnepségnek és annak a vizsgálatára vállalkoztam, hogy az miért volt fontos az énekmondók, és miért a kívülállók (Tutbury városa, birtok tisztviselői) számára.

Ennek vizsgálatához, az énekmondó társaságok és a késő középkori céhek hasonlóságaira alapozva, városi céhek ünnepségeivel hasonlítottam össze. Három főbb típust tárgyaltam: a céh vagy szervezet tagsága felé, befele irányuló és belső funkciókkal rendelkező céhvacsorákat; a külvilághoz címzett felvonulásokat és a kifelé és befelé egyaránt funkcióval rendelkező nyilvános büntetést és fegyelmezést. A közös lakomázás a szakmai közösség erősítésének, valamint

65 DRO D3287/47/8, 118v–119r.

66 Elizabeth BALDWIN, Lawrence M. CLOPPER and David MILLS (eds.), *Cheshire including Chester*, Records of Early English Drama (Toronto: University of Toronto Press, 2007), 40.

az azon belüli hierarchia hangsúlyozásának lehetett az eszköze. Tutbury-ben az énekmondó eljárók legitimációját, a birtokigazgatásban résztvevő személyek hierarchikus pozíciójának megerősítését szolgálta. Azzal, hogy Tutbury lakói közönségként, tisztviselők pedig aktív cselekvőként vettek részt az énekmondók felvonulásán és bikafuttatásán, a város és a birtok közössége mintegy elfogadta az énekmondó közösség létét és működését, a külvilág felé mutatott képet viselkedésükről, értékeikről. Mindezeket megerősítette az udvar ítélkező *courtként* való összeülése, ahol a viselkedési normáiktól eltérő énekmondókat büntették.

Az udvar szempontjából a szakmán kívüli tisztviselők jelenlétének legfontosabb velejárója kétségkívül az általuk nyújtott legitimitás volt. Egyfelől az énekmondó tisztviselők (király, intézők) számára, akik közül az egyiket a birtok intézője választotta, s a hatalomátadáskori jelenlétükkel lényegében jóváhagyták az énekmondó eljárók hatalmát, így az megkérdőjelezhetetlenné vált. Másfelől az egész udvar számára, hiszen a ceremónián való részvételükkel a tisztviselők a város és a birtok többi része, a külvilág felé az udvar és a tagok legitimitását kommunikálták. Ez pedig egy rendkívül előnyös hozadék volt abban az időszakban, amikor a csavargás elleni törvények és a szórakozás ellen hangoló vallási-erkölcsi irányzatok egyre bizonytalanabbá tették az énekmondók pozícióját a (helyi) társadalomban. Könnyen lehet, hogy a két részletes, XVII. századi forrás annak a lenyomata, hogy a XVI–XVII. század során egyre nagyobb hangsúlyt fektettek az énekmondók az udvar működtetésére, fontosságának a külvilág felé kommunikálására, s így Tutbury-ról szóló régiséggyűjtő források fontos sarokköve lett az esemény. Lényegében egy, a mesterségüket ekkoriban érő támadásokra adott válasz lehetett, mely a tevékenységük legitimitását kívánta megszilárdítani.

A XVII. századi források már nem említik az augusztus 15-ei szarvasbikafelajánlást, az énekmondók ottani szerepét. Elképzelhető, hogy a reformáció évtizedei során ez a vallásos ünnep visszaszorult, eltűnt. A másnap tartott énekmondó udvarra könnyen áthelyeződhetett a fókusz, s ez válhatott az a városi közösség identitását erősítő, kifejező fontos ünnepséggé.

A tisztviselők szempontjából nem beszélhetünk üzleti érdekről az ünnepségen való részvétel kapcsán. Sokkal fontosabb volt azonban az, hogy az énekmondó udvar királya és tisztviselői melletti helyet betöltve az ő autoritásuk is erősödhetett az énekmondók szemében, akik aztán a birtok területén szét-szóródva továbbíthatták ezt. Ebből fakadóan ez fontos információgyűjtési (és esetleg -terjesztési) lehetőséget jelenthetett számukra. A birtok tisztviselőinek pedig – hatalmuk kommunikálása mellett – a birtok társadalmától elvárt viselkedési norma körvonalazására és megerősítésére is eszközül szolgálhatott az énekmondó udvar.

A Tutbury énekmondó udvar augusztusi ülését, a hozzá kapcsolódó ünnepséget megvizsgálva tehát meggyőződhattünk arról, hogy a helyi közigazgatási, hatalmi struktúrákba jól beágyazott szerveződés volt. Működése, még ha nem is látjuk nyomát olyan megszokott elemeknek, mint például a szociális védőháló biztosítása, fontos jelentőséggel bírhatott a terület zenészei számára, hiszen az egyre bizonytalanabb, folyamatosan változó társadalmi-kulturális közegben a mesterséget védő, annak legitimitást kölcsönző keretet jelentett. Az udvar életébe aktívan bevonta a helyi hatalom fontos figuráit, akiknek a helyi hatalomgyakorlás és az információszerzés terén jelenthetett előnyt. Így a kora újkori helyi kulturális, hatalmi viszonyokhoz dinamikus illeszkedésre törekvő, a szoros szakmai vonatkozásokon esetlegesen túltekintő intézményt látunk a Tutbury énekmondó udvarban, amely akár a helyi politikai élet egy fontos eszköze is lehetett.